

РОЗДІЛ 1
ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ
ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ ТА ДЕРЖАВНИМИ СТРУКТУРАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНО-
ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 338 + 332.1

Панухник Олена
доктор економічних наук, професор
завідувачка кафедри економіки та фінансів
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна

Olena Panukhnyk
Doctor of Sciences (Economics), Professor
Head of the Department of Economics and Finance
Ternopil Ivan Puluji National Technical University
Ternopil, Ukraine

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ
НАРОЩУВАННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDINGS FOR RESEARCH OF
MECHANISMS FOR GROWING AND INTEGRATING ECONOMIC RELATIONS
PARTICIPANTS FINANCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL

У статті окреслено методологічне підґрунтя розгляду питань нарощування та інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин в контексті дослідження стійкого розвитку територій; визначено низку базових понять і дефініцій окресленої проблематики; обґрунтовано методи, принципи та підходи оцінки фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин; досліджено механізми нарощування потенціалу учасників господарських відносин локальних економічних систем.

Ключові слова: стійкий розвиток територій; учасники господарських відносин; фінансово-економічний потенціал; нарощування; інтеграція

The article sets out the methodological basis for consideration of growing and integrating the financial and economic potential of economic relations participants in the context of research of sustainable development of territories, points out a number of basic concepts and definitions of this issue. The methods, principles and approaches to estimating the financial and economic potential of participants of economic relations are substantiated; the mechanisms for increasing the capacity of participants of economic relations in local economic systems are studied.

Key words: sustainable territorial development; economic relations participants; financial and economic potential; increasing; integration

Постановка проблеми. Осмислення політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в новітній історії України, результати економічних реформ, здійснених у державі останнім часом, виокремили як одне з найбільш актуальних на сьогодні питання ефективного пошуку моделей нарощування та інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин в контексті розгляду стійкого розвитку територій.

Підвищення ефективності використання сукупного потенціалу низових територіальних утворень вимагає застосування нових дієвих форм управління, які мають базуватися на принципах взаємодії, співробітництва, кооперації й інтеграції.

Мета статті. Метою статті є дослідження методологічного підґрунтя поступального розвитку територіально-господарських систем в контексті нарощування та інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин, розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення конкурентоспроможності та збалансованого розвитку територій в межах національної економічної системи.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній науці питанням методологічного забезпечення досліджень розвитку низових територіально-господарських систем присвячені праці таких українських та зарубіжних учених, як В. Борщевський, Ж. Гербер, П. Жук, К. Йонассен, І. Камінська, В. Кампо, В. Кравців, В. Кравченко, М. Краснов, О. Лазор, С. Лешанич, М. Мельник, Г. Монастирський, О. Мороз, Р. Патнем, М. Орзіх, Е. Остом, Н. Руда, Н. Смеслер, А. Тарнаруцький, К. Ухаль, Дж. Хіллер, Л. Шноре, Я. Щепанський та інші.

Вивченням питань сукупного потенціалу низових територіальних утворень займалися вчені: З. Варналій, І. Вахович, В. Євдокименко, Я. Казюк, С. Каламбет, І. Камінська, М. Козоріз, П. Мельник, Х. Патицька, В. Поліщук, С. Сембер, С. Шульц та інші.

Незважаючи на значні здобутки у дослідженні вказаної проблематики, низка питань щодо нарощування та інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин в контексті дослідження стійкого розвитку територій вимагають подальших розвідок і наукових розробок.

Дослідження цих важливих як в науковому плані, так і практичному аспекті проблем неможливе без чіткого окреслення методологічного підґрунтя, визначення низки базових понять і дефініцій, загального опису станів, дослідження механізмів (інституційного, фінансово-економічного та соціального) нарощування потенціалу учасників господарських відносин локальних економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи механізми нарощування та інтеграції фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин територіально-господарських систем, першочергову увагу слід приділити проблемам, спричиненим деструктивною дією окремих чинників суспільно-політичного та економічного характеру. Насамперед, це стосується низької адміністративної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, наявності низки інституційних деформацій, пов'язаних із функціонуванням господарських комплексів низових територіальних утворень, деградації їх соціальної інфраструктури та поглиблення соціально-демографічних проблем [1].

Адміністративно-територіальну одиницю низового рівня неможливо штучно виокремити із загальної території країни, тому вона має набути ознак мікрорегіону, якому притаманна цілісність природно-територіального, соціально-демографічного і господарсько-економічного компонентів, сформованих відповідно до критеріїв історичної визначеності, національної та етнічної однорідності, соціальної та економічної доцільності. Тривалі несприятливі тенденції розвитку малих муніципальних систем обумовили порушення, дисбаланс і дисгармонію існуючих зв'язків між їх підсистемами, що зумовило прояв некерованих процесів деструктивного характеру у середовищі локального рівня.

Як результат, застосування сучасних науково обґрунтованих підходів дозволить знайти шляхи підвищення ефективності управління розвитком локальних територіально-господарських систем на основі впровадження дієвих алгоритмів трансформації природних, людських та фінансових ресурсів у виробництво відповідних товарів і послуг, нарощування та інтеграцію фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин, зростання платежів до бюджетів різних рівнів, а також підвищення якості життя населення низових територіальних утворень.

Дослідження проблем фінансово-економічного розвитку територій повинно базуватися на теорії управління, де спеціалізація, кооперація та інтеграція різних

територіальних структур є важливими елементами підвищення ефективності їх функціонування з урахуванням законів і категорій ринкової економіки, оскільки фінансово-економічний потенціал є основою реалізації можливостей територіально-господарських систем, дозволяє комплексно оцінити здатність території до забезпечення свого розвитку на довгострокову перспективу та визначити рівень її спроможності, а територіальна економічна інтеграція супроводжує диверсифікацією основних видів діяльності територіальних комплексів в рамках ринкового попиту.

Такий системний підхід сприятиме активізації підприємницького середовища в територіальних утвореннях завдяки ефективному використанню повноважень органів місцевого самоврядування у сфері встановлення місцевих податків та зборів, планування та розпорядження земельними ресурсами, розпорядження комунальною власністю, стимулювання підприємницької активності жителів громади.

Сучасні ринкові відносини вимагають від суб'єктів господарювання глибоко обміркованого оптимального використання наявного фінансово-економічного потенціалу задля досягнення стійких позицій на ринку, зміцнення та розширення конкурентних переваг над іншими учасниками ринку, задля забезпечення ефективності функціонування та отримання прибутків.

Фінансово-економічний потенціал – це інтегральний показник, що поєднує трудові, фінансові, інформаційні, кадрові, виробничі, інноваційні та інші можливості, яким притаманні необхідні властивості для розвитку та розширення меж функціонування бізнес-структури на підставі реалізації обраних стратегій.

Оцінка фінансово-економічного потенціалу – це аналіз якісних та кількісних характеристик суб'єктів господарювання (підприємств, установ, організацій), процесу їх управління, можливостей розвитку, здійснення якого неможливе без використання певних підходів.

До методів оцінки фінансово-економічного потенціалу можна віднести наступні: ситуаційний аналіз, портфельний аналіз, діагностичні інтерв'ю, методи логічного та стратегічного аналізу, експертні оцінки, методи лінійної оптимізації та ін.

Оцінку економічного потенціалу підприємства проводять з використанням наступних принципів:

- 1) оптимальність – передбачає вибір найбільш оптимального набору можливостей у разі існування декількох альтернатив;
- 2) системність – передбачає оцінку потенціалу підприємства як складної системи;
- 3) узгодженість – показники оцінки потенціалу підприємства, а також результати даної оцінки повинні бути узгодженими між собою;
- 4) варіантність – передбачає, що в ході аналізу будуть отримані декілька значень рівня економічного потенціалу;
- 5) адекватність – оцінка повинна відповідати суті економічного потенціалу підприємства, та відображати реальний стан справ;
- 6) комплексність – передбачає всебічну оцінку великої кількості комплексів можливостей з метою вибору максимальних можливостей;
- 7) рентабельність (ефективність) – необхідність перевищення економічного ефекту від визначення величини економічного потенціалу [2].

В основі якісного аналізу фінансово-економічного потенціалу фірми лежить вибір та систематизація максимальної обґрунтованої кількості чинників, що здійснюють вплив на існуючі ресурси, забезпечуючи тим самим формування потенціалу як самого суб'єкта господарювання, так і території, на якій він розташований.

Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні передбачає новий адміністративний поділ країни, в основу якого покладено створення спроможних територіальних громад, до яких перейдуть значні повноваження та бюджетне фінансування з тим, щоб країна могла рухатися далі в частині покращення сервісу держави для громадян. Запровадження основ фінансової децентралізації передбачає певну фінансову, організаційну

та управлінську незалежність територіальних громад від центральних органів влади та їх рішень. Така автономія можлива лише при повному та ефективному використанні усіх можливостей та наявних ресурсів з максимальною віддачею від їх залучення. Тобто, йдеться про «збалансований економічний, соціальний та екологічний розвиток на основі сталого (невиснажливого, довготривалого, підтримуваного) використання ресурсів» [3].

Фінансово-економічний потенціал територіальної громади – частина інтегрального потенціалу території, яка характеризується наявністю суспільних відносин, об'єктів, зв'язків, явищ та ресурсів, а також імовірними можливостями їх використання, управління та організації з метою забезпечення комплексного розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Він визначається як адитивна сума бюджетного потенціалу територіальної громади, фінансово-економічного потенціалу суб'єктів господарювання (які розташовані або провадять свою діяльність на її території), домогосподарств, позабюджетних фондів і рівня їх взаємодії. Фінансово-економічний потенціал характеризується динамічністю, постійною зміною і оновленням взаємозв'язків всередині системи та функціональною залежністю його складових, яка, внаслідок зміни одного елемента, призводить до зміни інших та «зрушення пропорцій функціонального і територіального характеру» [4].

Фінансово-економічний потенціал, за визначенням дослідниці Патицької Х.О., являє собою комплекс взаємопов'язаних складових, які відображено на рисунку 1[5].

Аналізуючи структуру та джерела формування фінансово-економічного потенціалу територіальної громади, можна виділити наявність двох його складових – реальної та потенційної. Врахування потенційної складової робить показники формування фінансово-економічного потенціалу територіальної громади значно вищими, ніж при визначенні лише реальної складової, яку можна проаналізувати за допомогою оцінки статистичних показників. Основною причиною такої ситуації є врахування при визначенні потенційної складової рівня та можливостей «тіньової економіки».

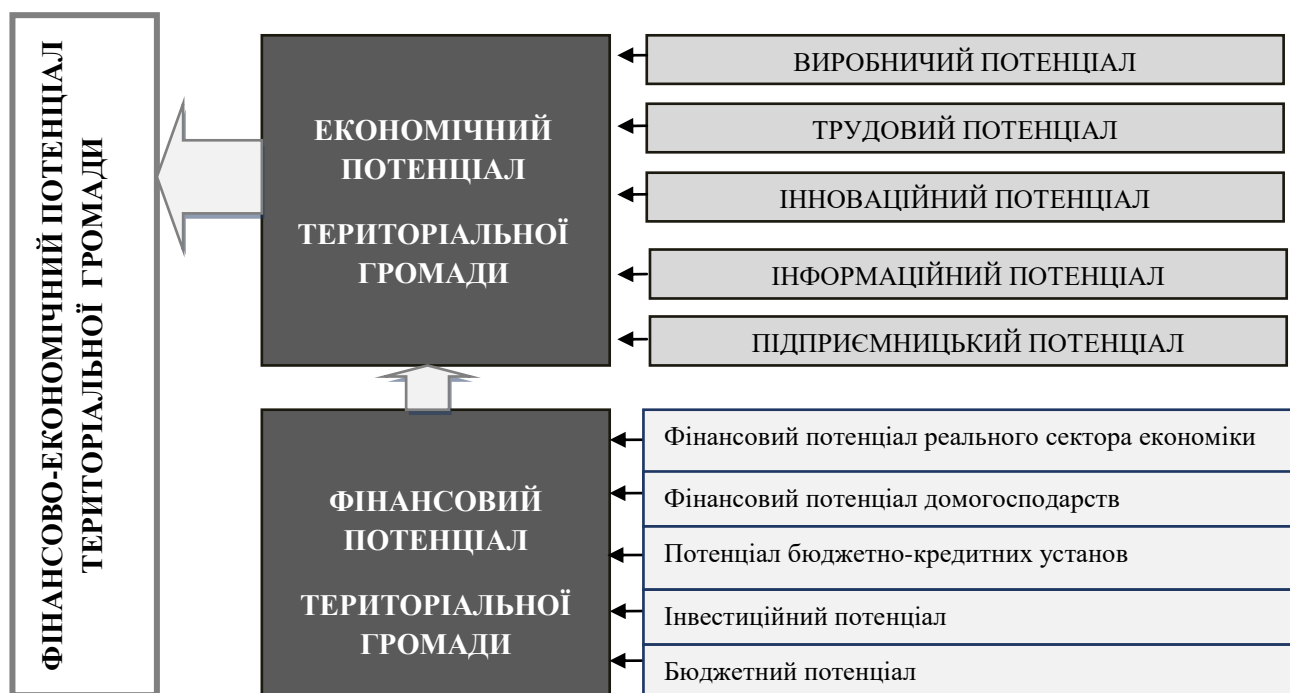

Рис. 1. Структура фінансово-економічного потенціалу територіальної громади [5]

Зважаючи на різний рівень спроможності як регіонів України, так і адміністративно-територіальних утворень на локальному рівні внаслідок галузевої, функціональної та територіальної диференціації, визначення спроможності територіальних утворень, виявлення та максимально ефективного використання фінансово-економічного потенціалу кожної є

важливою умовою формування конкурентоспроможної економіки держави в цілому. Концептуальна модель формування фінансово-економічного потенціалу територіальної громади та забезпечення її спроможності представлена на рисунку 2 [5].

Оцінка фінансово-економічного потенціалу має велике значення як для територіальних утворень, так і для окремих суб'єктів господарювання, адже показує ступінь використання фінансових ресурсів, дозволяє отримати інформацію про підсумки господарської діяльності, виявити резерви, оцінити шляхи підвищення ефективності функціонування підприємства, сформулювати важливі управлінські рішення.

Якщо розглядати бізнес-структуру як цілісну систему, сукупність засобів праці та працівників, то можна відзначити, що кожен із об'єктів і суб'єктів володіє часткою її потенціалу, а отже, є носієм фінансово-економічного потенціалу. Тому, для найбільш якісної оцінки, необхідно дослідити велику кількість факторів багатьох сфер ресурсів суб'єктів господарювання, а саме: трудові, фінансові, матеріальні, організаційні, інтелектуальні, інформаційні, інші – і чим більше та детальніше вони будуть досліджені, тим кращий ефект для подальшого функціонування підприємств принесуть результати.

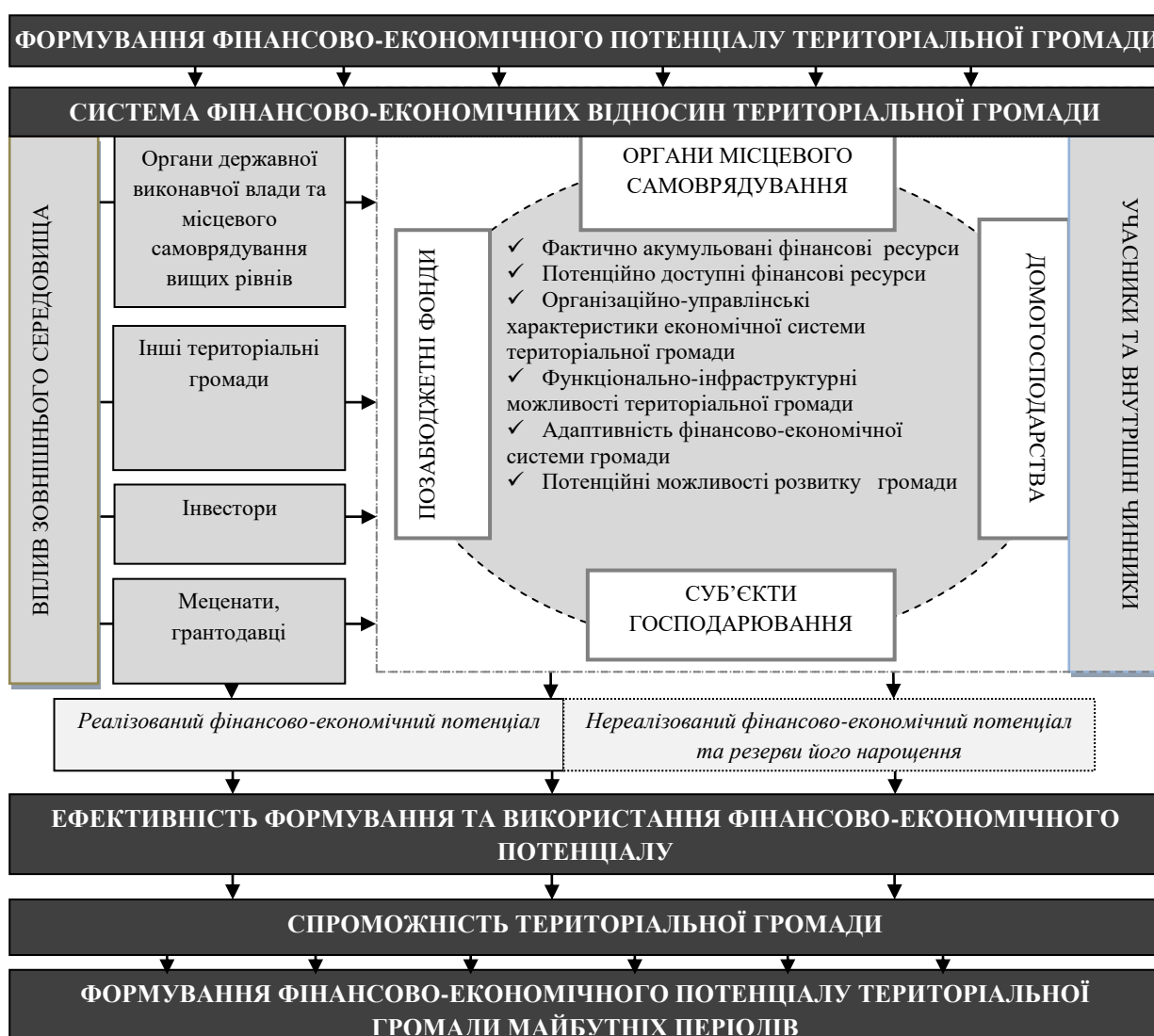

Рис. 2. Концептуальна модель забезпечення спроможності територіальної громади [5]

Орієнтація на позитивний тренд функціонування та розвитку територіально-господарських систем неможлива без створення конкретного аспекту методології стійкого

розвитку з врахуванням інтеграції різних об'єктів і видів діяльності, що слід розглядати як об'єктивну категорію суспільного відтворення.

Необхідно враховувати, що автоматичне перенесення як концептуальних підходів, так і практичного досвіду будь-якої національної системи на іншу не лише безглуздий, але і небезпечний. Особливо це стосується України з її історичними традиціями, геополітичним положенням та іншими особливостями. На наш погляд, аналізуючи перехідні процеси, з врахуванням можливості територіальної економічної інтеграції, слід розділяти три абсолютно різні проблемні сфери, а саме: системну трансформацію, оперативне управління та антикризові заходи.

Інтеграція – поняття, що позначає стан зв'язності окремих диференційованих часток і функцій системи, організму в цілому, а також процесу, що призводить до такого стану. Вона може здійснюватися на основі примусу (адміністративного або економічного) або взаємної вигоди, схожості інтересів, цілей, цінностей індивідів, груп, класів, організацій, населених пунктів, регіонів, держав [6].

Таким чином, основний аргумент на підтримку інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин – це використання переваг, які можуть бути досягнуті в результаті її застосування, а саме: нарощування якості товарів і послуг, позабюджетних доходів, більш повне задоволення попиту споживачів, підвищення ефективності використання кадрового та матеріального потенціалу інтегрованих територіальних комплексів і господарюючих суб'єктів, їх розширене відтворення за рахунок реінвестування позабюджетних доходів у основні фонди, оплату витрат на підвищення кваліфікації і перекваліфікацію кадрів, доплати за участь в комерційній діяльності та інше.

Такого типу інтеграція виявляється як в розширенні і поглибленні виробничо-технічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанні капіталів, так і в створенні один одному сприятливих умов економічної діяльності, знятті взаємних бар'єрів. Саме за допомогою інтеграції при певній економічній ситуації з'являється необхідність об'єднати зусилля для того, щоб вижити, уникнути банкрутства, розширити присутність на відповідних ринках або завоювати нові.

У даний час в Україні не створена в повній мірі модель територіальної економічної інтеграції, яка відповідала б історичним, суспільним, культурним та інституційним особливостям держави, що, на наш погляд, є однією з причин непрофесійного здійснення процесів інтеграції, з використанням тільки теоретичних підходів, що не враховують української специфіки, і, як наслідок, – є причиною великих суспільних втрат. У той же час, зі світового досвіду відомо, що немає якої-небудь кращої моделі інтеграції, придатної для імпорту в будь-яку країну, без врахування місцевих особливостей, що визначають специфіку державного устрою.

Для створення дієвих механізмів управління інтеграцією фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин необхідним, на наш погляд, є державне регулювання, що включає систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, направлених на досягнення намічених цілей, що здійснюються органами державного управління та місцевого самоврядування.

Зміст державного регулювання процесами інтеграції фінансово-економічного потенціалу учасників господарських відносин визначається принципами, функціями та методами державного управління економікою, які повинні бути спрямовані на досягнення конкретних цілей, що розробляються державними органами влади з врахуванням специфічних особливостей розвитку кожного з регіонів країни, запитів суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на цій території та потреб населення, що там проживає [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основний аргумент на підтримку інтеграції на регіональному та локальному рівнях – це віра в переваги, які можуть бути досягнуті в результаті використання певних інструментів та інвестиційних можливостей системної взаємодії. Однак це зовсім не означає, що такі переваги будуть отримані

автоматично після зближення суб'єктів територіально-господарських систем до рівня інтеграції. В цілому, очікувані переваги від інтеграції можуть бути отримані в результаті скорочення витрат, пов'язаних з ринковими спотвореннями і бар'єрами, створеними локальною політикою; від скоординованих дій, коли ефект масштабу може бути використаний муніципальним сектором, а також скоординованої політики або створеної інфраструктури з інвестування [8].

Відповідно, створення територіального соціально-економічного комплексу та формування напрямів управління ним можливі при застосуванні дієвого механізму вирішення проблем ефективного використання ресурсної, промислової, наукової, культурної та інших складових в умовах залучення інвестиційної підтримки як з боку держави, окремих територіально-господарських систем, так і з боку господарюючих суб'єктів за умови створення щодо них зрозумілого, комфортного, прозорого бізнес-середовища на території всіх українських регіонів.

Перелік використаних джерел:

1. Борщевський В.В. Механізми нарощування соціально-економічного потенціалу сільських територій Західної України. Стратегічні пріоритети. 2013. № 3. С. 89-96. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/13-1437130869.pdf>
2. Євдокименко В.К. Особливості регіонального регулювання економічної інтеграції : монографія. Чернівці: Прут, 2011. 256 с.
3. Ухаль К.В. Методичні засади дослідження соціально-економічного потенціалу регіону. Український географічний журнал. 2013. № 3. С. 40-45
4. Лешанич С. Є. Формування складових економічного потенціалу регіону. Моделювання регіональної економіки. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2013_2_32
5. Патицька Христина. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)
6. Камінська І.М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення. Економічний форум: наук. журн. Луцьк: РВВ ЛНТУ. 2011. № 2. С.131-144
7. Панухник О.В. Регулювання інтеграції населених пунктів в Україні на основі впровадження досвіду ЄС. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка. Випуск 119 (частина II). Київ, 2014. С. 41-47
8. Swinburn G., Goga S., Murphy F. Local Economic Development: a primer developing and implementing local economic development strategies and action plans. The World Bank. Washington. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/763491468313739403/pdf/337690REVISED0ENGLISH0led1primer.pdf>
9. Bończak-Kucharczyk E., Herbst K., Chmura K. Jak władze lokalne mogą wspierać przedsiębiorczość. Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Fundacja Promocji Małych i Średnich Przedsiębiorstw. 1998. URL: <https://poig.parp.gov.pl/files/74/81/93/Lokalne.pdf>